

לה. הסבר על פי הנאמר לעיל מדוע התורה מאיימת ביעודי העולם הזה ולא בעולם הבא

וגם היו העבירות קלות בעיניהם, אחר שהעונש עליהם אחר זמן ארוך (=עולם הבא), ולזה הפחידם וייעדם הטוב והרע בעניינים ממהרים לבוא ("אם בחוקותי תלכו"), אם ישמעו ואם לא ישמעו, והיה מפני זה יותר קרוב לקבלו ויותר מועיל. וזה גם כן תועלת גדולה, רצוני לומר, היות השמיעה מתקנת ענייני עולמם, והמרי - מפסידם.

וכבר זכר בתורה שהוא מופת מתמיד, רצוני לומר, תיקון העניינים עם העבודה והפסדם עם המרי (=עם ישראל מונהג לא ע"י הטבע אלא בהתאם למעשיו, וזה נס מתמיד) אמר (דברים כח, מו): "וְהָיָה כִּי לְאוֹת וּלְמוֹפְתֵי וּבְזִרְעֶךָ עַד עוֹלָם". ומפני זה אמרו (שבת קנו, א): "אין מזל לישראל!" רצונם לומר, שתיקונם והפסדם אינם לסיבה טבעית ולא על מנהג המציאות, אלא נתלים בעבודה ובמרי, וזה אות יותר גדול מכל אות. וכבר ביארנו שזה בדין ציבור ובדין יחיד, כמו שיראה מן המעשה ההוא והוא נאות לאומרו "ובזרעך עד עולם". ומן המאמר המפורסם באומה (ברכות ה, א): "ראה אדם יסורים באים עליו יפשפש במעשיו". והוא העניין בעצמו הוא המכוון גם כן באומרו (דברים יד, ט-כ): "אֲשֶׁר חָלַק ה' אֱלֹהֶיךָ אֶתְּם לְכָל הָעַמִּים תַּחַת כָּל הַשָּׁמַיִם. וְאַתְּכֶם לָקַח ה'", רצונו לומר, שענייניהם אינם נוהגים עניין מנהג שאר האומות, אבל יחדם ה' בזה המופת הגדול שיהיו פעולותיהם תמיד נקשרות בתיקון ענייניהם או בהפסדם.

לו. שני סוגים של נסים

וממה שראוי שנבארהו הנה, ואף על פי שהוא עיקר יותר נכבד מכוונת זה המאמר, הוא שהנפלאות - פעמים יהיו בעניינים הנמנעים בטבע: כהתהפך המטה לנחש, ושקיעת הארץ בעדת קרח, ובקיעת הים;

ופעמים יהיו בעניינים האפשרים בטבע: כבוא הארבה והברד והדבר במצרים - כי מדרך מיני אלו הדברים שיארעו במקצת העתים במקצת המקומות, וכמו קריעת מזבח ירבעם במאמר איש האלוהים (מ"א יג, א): "זֶה הַמּוֹפֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' הִנֵּה הַמִּזְבֵּחַ נִקְרַע וְנִשְׁפָּף הַדָּשָׁן אֲשֶׁר עָלָיו", כי מדרך הבניינים שיבקעו וכל שכן הנבנים מחדש, וכרדת המטר הסוחף בזמן הקציר על ידי שמואל, והברכות והקללות הנזכרות בתורה, כי כל אחת מהן אפשר בכל ארץ ובכל זמן, והן כולן מכת האפשר כשיסתכל האדם בהן.

לז. מדוע הדברים האפשריים בטבע ניכרים כנסים

ואמנם יהיו העניינים האלה האפשריים - מופתיים באחד משלושה התנאים, או בכולם:

מסלול 1: יום ב לפרשת צו (ויקרא)
מסלול 2: יום ד לפרשת ויקרא (פקודי)

האחד מהם - בוא האפשר ההוא בעת מאמר הנביא בשווה, כמו שבא בשמואל (ש"א יב, יז-יח): "אֶקְרָא אֶל ה' וַיִּתֵּן קְלוֹת וּמָטָר - וַיִּקְרָא שְׁמוּאֵל אֶל ה' וַיִּתֵּן ה' קְלוֹת וּמָטָר בַּיּוֹם הַהוּא". וכמו שבא באיש האלוהים הבא מיהודה (מ"א יג, ה): "וַהֲמַזְבַּח נִקְרַע וַיִּשְׁפֹּף הַדָּשָׁן מִן הַמִּזְבֵּחַ כַּמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר נָתַן אִישׁ הָאֱלֹהִים".

והתנאי השני - זרות האפשר ההוא על כל אפשר ממנו, כמו שבא בארבה (שמות י, ד): "לִפְנֵינוּ לֹא הָיָה כֵּן אַרְבֶּה כַּמָּהוּ וְאֶחָרָיו לֹא יִהְיֶה כֵּן". ובברד אמר (שם ט, כד): "אֲשֶׁר לֹא הָיָה כַּמָּהוּ בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם". ובדבר אמר (שם ו): "וּמִמְקַנְהָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא מֵת אָחָד", כי התייחד האפשר ההוא באומה נרמז אליה או במקום או במין נרמז אליו מזרות האפשר ההוא.

והתנאי השלישי - המשך האפשר ההוא המתחדש והתמדתו, כברכות והקללות⁵¹, כי אילו היה פעם אחת או שתיים - לא היה מופת והוא נאמר שהוא במקרה. וכבר באר בתורה ואמר (ויקרא כו, כא): "וְיָאֵם תִּלְכוּ עִמִּי קָרִי", כלומר שתשימו מה שיחול

הערות - ילמד ענוים דרכו

51 ז"ל הרמב"ן ב"תורת ה' תמימה" (וכעין זה גם בסוף פרשת בא): "וכשאנו מעיינין יפה אנו רואין שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו ע"ה עד שיאמין שכל דברינו ומעשינו (=הדברים שקורים לנו) כולם נסים, אין בהם טבע ומנהגו של עולם. שהרי ייעודי התורה - כולם נסים ומופתים גמורים הם. כי אין הפרש, למי שמעיין יפה, בין צדיק ימלא ימיו ויחיה שמונים שנים בהשקט ובבטחה ובלא חולי, ובין שאכל תרומה ימות, או חנניה בן עזור שנאמר לו: 'השנה אתה מת כי סרה דברת', ובין קריעת ים סוף. ופסוק 'והסירותי מחלה מקרבך' שווה עם 'ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו למאיש ועד בהמה'. ופסוק 'ושלחתי דבר בתוככם' ופסוק 'והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם' שווים עם מכת בכורות ופסוק 'ושלחתי בכם את הערוב'. וכך כולם על דרך כלל. כי אם נאמר שהטבע הוא מכלכל הכל והוא הפועל בעולם, לא מת אדם ולא חיה בעבור זכות או חובה! ואחר שנאמין כי האל הכרית זה העובר בטרם בא יומו בטבע - הנה יד ה' עשתה זאת ושינתה אה הטבע, כקריעת ים סוף לפני עדתו וטביעת אויביו בתוכו. ועניין 'ונתתי גשמיכם בעתם'; 'יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו' שווה עם 'והיו שמיך אשר על ראשך נחושת'; 'יתן ה' את מטר ארצך אבק ועפר' - כולם נסים עומדים משנים התולדות והמערכת העליונה בשמים ובארץ. כי אם ניצוץ השמש אינו לח בהעלות האיד מן הארץ - לא יבא המטר בתולדה, אפילו יעשו כל המצוות ויתפללו ויצומו על הגשמים, ואם הוא ראוי להוריד מטר, לא ימנע בהשתחוות העם לצלם פלוני.

כללו של דבר: כי כל ייעודי התורה של רבים, לטובה או לרעה - כולם נסים עומדים ומופתים קיימים. ולכן פרט אותם האל בתורה כאשר אני עתיד לבאר ב"ה. לכן אמר הכתוב: 'והיו בך לאות ולמופת ובורעך עד עולם'. וכתוב: 'וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך'. כמו: 'אלוהי העברים נקרא עלינו'. קצרו של דבר, לפי שמעולם לא התפלל אדם להקב"ה שיתן לו טובה או שיצילנו מרעה ולא קילל את אויבו בשם - עד שהאמין בנסים כולם כאשר אמרתי, כי בשינוי טבע העולם נעשה הכל, לא בעניין אחר זולתו. (ואין חילוק בין הנסים הגלויים לנסתרים אלא) שזה פרסום לשנות טבעו של עולם כקריעת ים סוף, ובאילו אין שינוי מפורסם לרבים כי הם נסים נסתרים, ולא ידע אדם כי הצלת פלוני מחולי היתה מפני צדקה שעשה, ומיתת פלוני הבריא היתה מפני אכילת חלב, אלא שהיה הכל בשווה".

מסלול 1: יום ב לפרשת צו (ויקרא)
מסלול 2: יום ד לפרשת ויקרא (פקודי)

בכם מאלו המכות מקרה לא שהם עונש, אמר שהוא יתברך יתמיד בחרון אפו הדבר
ההוא אשר חשבתם אותו מקרה, אמר (שם כג-כד): "וְהִלַּכְתֶּם עִמִּי בְּקָרִי. וְהִלַּכְתִּי אִיךָ
אֲנִי עִמָּכֶם בְּחַמַּת קָרִי"⁵².

לח. ההבדל בין נסים המנוגדים לחוקי הטבע לבין נסים האפשריים בטבע

ואחר שהתבאר זה, דע שהמופת בעניינים הנמנעים בטבע לא יתאחר (=לא ישתהה
במצבו) כלל, ולא יארך ולא ישאר על עניינו, שאילו התמיד כן – היה מדריך לספק
במופת⁵³. שאילו נשאר המטה נחש היו מספקים היותו נחש מתחילתו. ומפני זה היתה
שלמות המופת, בשובו מטה: "וַיְהִי לְמִטָּה בְּכַפּוֹ" (שמות ד, ד); וכן אילו שקעה הארץ
בעדת קרח והיתה נשאת שקועה לעולם – היה המופת חסר, ואולם שלמותו היתה
בשוב הארץ לעניינה: "וַתִּכַּס עֲלֵיהֶם הָאָרֶץ" (במדבר טז, ג). וכן: "וַיֵּשֶׁב הָיִם לְפָנָיו
בְּקָר לְאִיתָנוּ וּמִצְרִים נָסִים לְקָרְאָתוֹ" (שמות יד, כז).

ומפני זה העיקר אשר העירותיך עליו, אברח מאמונת התמדת עניין יוצא חוץ לטבע,
כמו שביארנו בזה המאמר.

ואמנם המופת אשר בעניינים האפשריים הוא – כל אשר יתמיד ויאריך יותר ראוי
להיותו מופת, ומפני זה נאמין התמדת הברכות והקללות, הברכות עם העבודה
והקללות עם המרי לעולם בזאת האומה, ובזה שבו אות ומופת.

הערות – ילמד עניים דרכו

52 כאן תפס הרמב"ן על הרמב"ם: "על כן נתמה מן הרמב"ם ז"ל שהוא מגרע הנסים ומגביר הטבע,
ואומר שאין הנסים עומדים אלא לפי שעה הם, ואלו כולם מופתים עומדים וקיימים הם. והוא עצמו
ז"ל הודה בזה, וכתבו באגרת תחיית המתים. ואם כן למה אמר על הפסוק: 'ואריה כבקר יאכל תבן'
– 'עתה ראו נא, הקהילות ישראל: היעלה על דעתכם שהאריה בזמן הזה רשע, ובימים ההם יעשה
תשובה ויכיר את בוראו וימנע מן הטרף?'".

ולרמב"ם יש לתרץ שהתערבות ה' והשגחתו על ידי הגמול הטוב והרע בעולם הזה אינן משנות את
חוקי הטבע בקביעות, אלא בכל פעם יש שינוי ארעי. למשל: אין משנים את טבע האדם שצריך
למות, אלא שאם עשה טוב – מאריכים לו ימיו באופן ספציפי. וגם זה לא מפני שהעולם "חסר"
אלא כדי שהאדם יכיר בירתא ה'. אבל השתנות חוקי הטבע בקביעות היא פגיעה בשלמות בריאת
ה'. הסבר נוסף: חוקי ההשגחה האלוהיים הם חוקים קבועים שנקבעו בעולם יחד עם חוקי הטבע,
ולכן אין בהם שינוי בבריאה כלל. הם מראים לאדם שיש השגחת ה' בעולם אך אינם שינוי מהחוקים
שנקבעו בששת ימי בראשית.

53 כאן מביא הרמב"ם סיבה נוספת מדוע הנס הגלוי לא יתמיד – מטרת הנס להוכיח נבואת הנביא,
ואם הנס יתמיד יסתפקו בו הרואים. ולעיל כתב טעם אחר והוא ששינוי מנהג העולם בקביעות
פוגם במעשה ה' שכביכול לא היה שלם מתחילתו. כי באמת אם נקבע הנס מראש מקדם, אין בעיה
להאמין שהוא יתמיד, מצד הטעם הראשון, אך עדיין אין לו להתמיד מצד הטעם השני.
לפי זה נסים שאינם להוכחת נבואת נביא אלא לצורך האדם, והם נקבעו מראש – אין מניעה שיתמידו
גם לשיטת הרמב"ם.

לט. למה בחר ה' שהמופת של הנביא יהיה הפיכת המטה לנחש ולא תחיית המתים

ושאלת השואל: למה הושם להם זה המופת ולא הושם להם התכלית מופת, רצונו לומר, תחיית המתים, והגמול והעונש אחר המוות לנפש ולגוף? הוא כשאלת שואל: למה הושם ממופתי שליח ה' שוב המטה - נחש, ולא היה שוב האבן - ארי? וזה כולו נתלה בגזרת חכמה, לא נודע ממנה אפילו דבר קטן⁵⁴. וכל שכן שאנחנו כבר זכרנו אופני החכמה בו (שתחיית המתים תהיה בעוד זמן ארוך), ואולי יש שם דרך או דרכים רבים אחרים חייבה אותו חכמתו יתברך ואנחנו לא נדעם.

מ. התנצלות הרמב"ם שכפל הדברים והאריך בהם במאמר זה

ואין ראוי לאחד מאנשי החכמה שידקדק עלינו, מה שבא בזה המאמר מכפול העניין האחד הרבה, ולא מן ההארכה בביאור מה שלא תוסף בו ההארכה ביאור, כי זה המאמר אמנם חיברתיו להמון, אשר ספק עליהם מדברינו מה שהוא מבואר, ולמי שדקדק מיעוט ההארכה בתחיית המתים.

אמנם השלמים בחכמות - הרמיזה תספיק להם, ואינם צריכים לא לכפול ולא להאריך בפירוש, רק אל ראשי הפרקים כמו שעשינו באלה העניינים העמוקים כולם בספר "מורה הנבוכים" ובכל חיבורנו.

הערות - ילמד ענוים דרכו

54 הרחיב יותר בעניין זה במו"ג, לב: "משאלתך: מה מונע את האל לצוות עלינו את כוונתו הראשונה, ולתת לנו יכולת לקבל זאת? - מתחייבת לך שאלה שנייה, ויאמר לך: ומה היה מונע את האל מלהוליכם דרך ארץ פלשתיים ומלתת להם יכולת לעמוד במלחמות?, ואז לא היה צורך באותו סיבוב בעמוד הענן יומם ועמוד האש לילה? וכן מתחייבת שאלה שלישיית בדבר הסיבה לפירוט ההבטחה והאיום על כל (מצוות) התורה, ויאמר לך: מכיוון שכוונתו הראשונה של האל ורצונו הם שנאמין בתורה זאת ונעשה מעשיה, מדוע לא נתן לנו יכולת לקבל זאת ולנהוג לפי זאת תמיד, ולא יחבל לנו תחבולה בכך שהוא מיטיב עִמָּנו כשאנו מציינים לו, ונוקם בנו כאשר אנו ממרים את פיו, ועושה את הטובות האלה כולן ואת הנקמה הזאת כולה? הרי גם זאת תחבולה שהוא מחבל לנו כדי שישג מאתנו את כוונתו הראשונה. מה מונע אותו מלגרום שקיום מעשי הציות שבהם הוא רוצה וההימנעות מן העבירות שאותן הוא שונא יהיו טבע הטבע בנו? התשובה לשלוש שאלות אלה וכל כיוצא בהן היא תשובה אחת כללית, והיא שאף על פי שהנסים הם השתנות טבעו של נמצא מפרטי הנמצאים, הרי את טבעם של פרטי בני אדם אין האל משנה בשום אופן על דרך הנס. בגלל העיקרון הגדול הזה אמר: 'מי יתן והיה לבכם זה להם [ליראה אותי ולשמור את כל מצוותי כל הימים, למען ייטב להם ולבניהם לעולם]'. משום כך באו הציווי והאיסור והשכר והעונש. כבר הבהרנו יסוד זה על ראיותיו בכמה מקומות בחיבורינו. לא אמרנו זאת מכיוון שאנו מאמינים ששינוי טבע אחד מפרטי בני אדם יקשה עליו יתעלה. אדרבה, זה אפשר, נמצא בגדר היכולת. אבל הוא לא חפץ בזה מעולם ולא יחפוץ בו לעולם בהתאם לעקרונות התורה. לו היה בחפצו לשנות את טבעו של כל פרט מקרב בני אדם למה שהוא יתעלה רוצה מאותו פרט, שליחת הנביאים וכל מתן המצוות היו לריק".

מסלול 1: יום ב לפרשת צו (ויקרא)

מסלול 2: יום ד לפרשת ויקרא (פקודי)

כמו שלימדונו רבותינו זכרונום לברכה (ספרא ויקרא טו, יג): "אמר לו: פרשהו! אמר לו: אין מפרשים לחכם! אמר לו: שנה! אמר לו: אין שונים לחכם!" הנה כבר התבאר לך, שהדיבור עם השלמים לא יצטרך לכפול ולא לפרש. תן לחכם ויחכם עוד! אמנם ההמון צריכים לשני העניינים יחד, "צו לצו קו לקו", ועם כל זה יבינו מעט, זעיר שם זעיר שם.

ואמנם ראוי לדבר אל כל כת כפי מה שסובלת.

וה' יתעלה יישרינו במאמר ובמעשה, יצילנו מן החטא והשגיאות למען חסדו! תם המאמר בשנת אלף חמש מאות ושתיים לשטרות (=שנת ד'תתקנ"ב ליצירה היא שנת 1192 למניינם).

שאלות מנחות:

- ✦ מדוע דיברה התורה בעיקר על היעודים הגשמיים ולא על העולם הבא?
- ✦ מדוע "ונתתי גשמיכם בעתם" זה "מופת"? האם יש כאן התערבות אקטיבית של הבורא?
- ✦ מדוע ההתערבות הקבועה של הקב"ה לעשות מופת בדברים האפשריים בטבע, בתורת הגמול - אינה פוגעת בשלמות הבריאה?
- ✦ האם בנסיים הגלויים ששוכרים את חוקי הטבע, החזרה למצב הטבעי היא נס נוסף?

סוף לימוד זמן חודף נשוב ללימוד בתחילת זמן קיץ

לשנה מעוברת -

הלימוד היומי לחודש אדר ב' נמצא בסוף כרך זה
בנושא: תוקף התורה שבעל פה לדיה"ל ולרמב"ם